

Kunst

22. juli-minnesmerket er Jonas Dahlbergs største suksess og kontrovers. Nå forteller den svenske kunstneren sin historie.

TEKST *Kristiane Larssen* FOTO *Jimmy Linus*
Stockholm

ETTER AT TALENE VAR HOLDT, sangene sunget, diktene, brevene og bamsene ryddet opp, etter at rettssaken var ferdig og studiene av sorgen og traumene satt i gang, ble en liten gruppe kunstnere og arkitekter sluppet i land på Utøya.

De hadde reist fra Oslo med noen ideer, et ønske om å få skape minnesteder for ofrene, for de etterlate og redningsmannskapene, for alle dem som ble berørte den mørke sommerdagen i 2011.

De var åtte finalister igjen. Det norske, anerkjente arkitektkontoret Snøhetta var der. Et arkitektkontor fra Madrid og et fra Amsterdam. Og Jonas Dahlberg var der, en enslig svensk kunstner.

Han hadde hatt noen vage forventninger om hva han gikk til da han satt seg på bussen mot Tyrfjorden, sier Dahlberg, men da de var gått i land, da han hadde gått inn i bygningen, inn i den ene

salen, var det som om rommet ble tomt for luft.

– En følelse av at det nettopp hadde skjedd; skuddhullene i veggene, blekningsmiddelet på linoleumsgulvet, og ingen av oss var forberedt på den følelsen, sier Dahlberg nå.

– Følelsen det er å spasere rett inn i et åpent sår.

BRUDET. Kåringen ble annonsert en grå februardag i 2014: En svensk kunstner hadde vunnet konkurransen om å få utforme minnstedet etter terrorangrepet 22. juli.

Grepet hans var enkelt, men symboltungt: Et rent, nærmest kirurgisk, snitt i naturlandskapet på Sørbråten, en liten odde nord for Utøya. «Vakkert» og «hjerteskjærende», applauderte internasjonal presse. Et «valg for evigheten», skrev Dagsavisen her hjemme. →

Fråret som forsvant. Jonas Dahlberg skulle egentlig ta et friår da han bestemte seg for heller å delta i konkurransen om å få utforme minnesteder etter 22. juli. Det var en fantastisk konkurranse å være med i, sier Dahlberg, som selv sørget over tapet av pappaen sin da han startet arbeidet: Enkelte dager satt han i studioet sitt og bare gråt, sier han.

→ Siden har det rast i spaltene: Om kunstnerens «brutale» inngrep i naturen – om bruddet på Sørbråten som et sår som aldri vil gro. Et «Norges Ground Zero», kalte naboer det. Minnesmerket er utsatt, naboer har varslet rettslige skritt og imens har kunstneren vært ganske taus oppi det hele. Det er ikke det at Jonas Dahlberg ikke høflig har besvart henvendelser, men stort sett har han forholdt seg stille, kun observert de sterkeste stormkastene i norsk presse – og han har begynt å savne en versjon. Dette er Jonas Dahlbergs fortelling: Historien om en 350 centimeter bred sprekke som har skapt stadig større splid i norsk offentlighet.

ALLE FUGLER. På arbeidsbordet hans ligger et fotografi av en fugl.

Det er ikke så mye å si om det, bare: Et skarpt bilde av en blåmeis, tatt i et ubevoktet øyeblikk. Fotografiet er et litt forunderlig funn i Jonas Dahlbergs atelier, i Vasastan i Stockholm, hvor skissene av stor-slåtte prosjekter er hengt opp langs de hvite veggene. Fra de store offentlige kunstverkene til dette: Portretter av svensk småfugl. Fra en av Norges store kunstkontroverser til lavmælt – pur nerdete – naturfotografi.

– Jeg prøvde å utnytte all ventingen, sier Jonas Dahlberg.

Det er en mild vintermorgen på atelieret hans, og Dahlberg har ventet lenge nå: Departementet skulle være ferdig med reguleringsplanen for Sørbråten på forsommeren ifjor, sier Dahlberg, men sommer ble til høst og høst til vinter og hva skal man gjøre da, med all ventingen, når ett av prosjektene går i stå?

– Jeg begynte å kikke rundt meg, sier Dahlberg.

– For i alt annet jobbstress og denne ventingen slutter man å se hva som finnes rett rundt en selv – man utnytter ikke den tidsluken og det tomrommet som oppstår.

Så Jonas Dahlberg satte seg ned og så på småfuglene. I timevis satt han og ventet på dem og fotograferte dem, på balkongen hjemme i Stockholm – og ved sommerhuset i Fjällbacka, tilbake til stedet der alt på sett og vis startet, stedet han var da han for første gang hørte om skuddene i Norge.

SPORTSKILLEN FRA UDDEVALLA. En gang var Jonas Dahlberg en sånn type som sjelden snakket høyt.

Da han startet på arkitekthøgskolen en gang på tidlig 1990-tall, hadde han klart å snike seg unna samtlige muntlige foredrag og presentasjoner i svensk skole. Det var «sportskille» han var, en sky tannlege-

sønn og håndballspiller fra Uddevalla, men her var spillereglene annerledes: Han måtte bruke ord.

– Og jeg pratet jo ikke, sier Dahlberg.

– Men etter en stund ble jeg så irritert på dem som alltid beskrev prosjektene våre, at til slutt måtte jeg bare begynne å snakke.

Det var sånn han lærte seg å sette ord på verkene sine, sier han, men arkitektur passet ham aldri helt likevel: Arkitektene snakket om funksjon og estetiske saker, men nådde liksom aldri helt i mål – til selve ideene – i samtalene sine.

Så Dahlberg søkte seg over i kunstverdenen, inn i idéverdenen, og da han gikk ut av Malmö Kunstakademi ved årtusenskiftet var det kunstner han var blitt, med en forkjærlighet for video.

– Film og arkitektur har mange likheter, sier Dahlberg.

– Man kan aldri se en hel bygning samtidig – man må gå rundt og gjennom den, se den fra alle sidene og gjenfortelle den til andre fra hukommelsen. Det samme er det med film – du kan aldri se en hel film samtidig, bare i ett og ett bilde. Både filmen og bygningen eksisterer bare som hjernens konstruksjon av en serie minner eller bilder. Det er den samme sekvenstankegangen, sier han.

– På en måte forandret jeg aldri interessene mine – jeg forandret bare plasseringen min: fra arkitektur til kunst.

SORG I ANNEN SKIT. «Jeg vet ikke om noen som kan klare den oppgaven», sier Dahlberg at kjæresten fortalte ham en dag, etter å ha lest om de planlagte 22. juli-minnstedene i Norge: «Men jeg tror du kan».

Dahlberg hadde nylig stilt ut på Göteborg Konsthall, en utstilling som utforsket «rommets psykologi». Det var noe av det som var greien hans: Pusle sammen små arkitekturmodeller i papp og plywood på atelieret, små dukkehus hvor han lot kameraet gli langsomt fra rom til rom. Disse poetiske og lydløse kunstfilmene var på en måte blitt Jonas Dahlbergs språk.

Han hadde stilt ut i Sveits og Tyskland det siste året, holdt forelesninger i Stockholm og London – og han hadde nettopp mistet pappaen sin. Og når man mister en far og hus skal selges og barndommen sorteres, mister man noe; i all jobb og «annen skit» går man plutselig glipp av sin egen sorg.

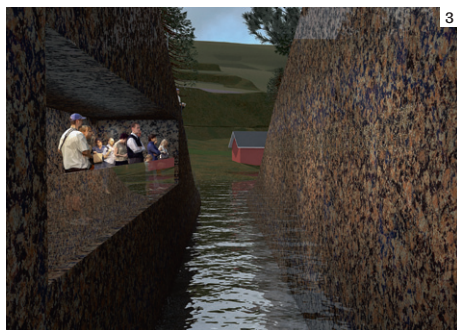
– Planen min var å ta et sabbatsår. Jeg hadde ikke engang et ordentlig studio, sier han.

– Jeg kjente at jeg hadde jobbet for mye og at jeg hadde et behov for å se hva som skjer i tomheten etter en person og gi det tid.

Fremfor å ta en pause fra arbeidet bestemte han

BILDE 1: MINNESSTEDET I 22. JULI PÅ SØRBRÅTEN, ILLUSTRASJON AV JONAS DAHLBERG STUDIO

Jeg var nær forståelsen av det å miste noen – det var ikke den samme forståelsen – men det var en sorg

JONAS DAHLBERG – kunstner

seg for å ta en pause i det, i arbeidet med et forslag til minnsted etter 22. juli.

– Jeg var jo midt oppi sorgen selv, han.

– Jeg var nær forståelsen av det å miste noen – det var ikke den samme forståelsen – men det var en sorg.

LYSTEN TIL Å SE. Han merket det allerede da de satte seg på bussen i Oslo, på vei til befaringen: Det lå en slags forventning der, en spenning over at de skulle få se denne «grusomhetens øy» de fleste av dem tidligere bare hadde sett på nyhetene – nes-ten som om de skulle se et filmsett bak en fiksjon. – Et slags behov for å gjøre det virkelig virkelig – å forstå det som ikke går an å forstå, sier Jonas Dahlberg.

– Samtidig er det noe feilslått i det blikket. Da vi satt i bussen kjørte vi forbi en øy og noen spurte om det var Utøya. Flere reiste seg fra setene og så fikk vi beskjed om at det ikke var den likevel og alle satte seg igjen, sier han.

– Det er det som er det voyeuristiske, ikke-gode blikket.

Da de sto ute på den lille odden, der minnstedet skulle være, og kikket ut på øya, tenkte han dette, sier han: Hvordan den lå der som et slags monument i seg selv. Det føltes feil, sier Dahlberg: At mens ungdommene skulle tilbake på sommerleir, skulle prøve å ta Utøya tilbake, skulle det stå en gruppe mennesker her og stirre ut som om den var «en slags Alcatraz».

Han ville ikke det; han ville vende blikket bort og inn i en form for privat refleksjon, og den samme kvelden, tilbake i Oslo, kom en av de pårørende fra støttegruppen bort til ham og sa: «Du må ikke være redd for å gjøre noe som gjør litt vondt».

– Og selv om jeg tenkte at stedet skulle være en vakker plass, tenkte jeg det, at ja, litt vondt kan det få lov å gjøre, sier han.

– Litt leit skal det få være.

DET PRIVATE BLIKKET. Det var også noe smertefullt i å se skissene av Jonas Dahlbergs bidrag:

Det dramatiske bruddet i naturen, et åpent sår, som liksom insisterer på at vi skal se sannheten i hvitøyet, som maner frem terroren – og tapet – så veldig direkte.

Jonas Dahlberg foreslo å ta med seg den oppgravde naturmassen fra Sørbråten til Oslo, for å bruke «tapet» som byggestener i to andre minnesteder, i Oslo. På Sørbråten tegnet han en inn en gangsti fra parkeringsplassen og inn i en tunnel, ledet de besøkende inn i mørket like før det ville være mulig å skimte →

▲ **Musikken i maskineriet.** Jonas Dahlbergs filmspråk er gjerne langsomt, analyserende og poetisk, som i filminstallasjonen «The Music Box», hvor han har filmet den tyske spilledåsen som stod i en bokhylle hos foreldrene hans i barndommen. Kommer man bare nærme nok, mellom hjul og tagger, i en spilledåse, finner man en annen verden: Den blir til noe fremmed, monumentalt og industrielt, som om man har havnet inni «en stor jævla maskin».

→ Utøya i horisonten. På den andre siden av undergangen, tilbake i dagslyset, skisserte han et privat rom – og fremfor å gi de besøkende fri utsikt mot øya, serverte Dahlberg dem en fjellvegg midt i glaningen – med navnet på de omkomne inngravert i sten. Slik ville Jonas Dahlberg forandre blikket vårt, fra det voyeuristiske til det reflekterende.

– Da jeg leverte tenkte jeg ... at jeg har gjort noe bra. Jeg tenkte at «det her, det her føles ikke så dumt», men samtidig tenkte jeg at dersom dette skulle vinne, måtte juryen være modige, sier Dahlberg.

– På de fleste minnesteder er navnene tilgjengelige – du kan legge hånden på inskripsjonene. Det kan man aldri her. Navnene er nære nok til at du kan se dem, men så langt borte at du aldri kan nå dem. De er for alltid uoppnåelige, sier han.

– Det er sterkt.

NORGES «GROUND ZERO». Først kom applausen. Kåringen av Jonas Dahlbergs «Memory Wound» ble omtalt som et godt og modig valg av juryen, som blant annet besto av representanter fra Koro, statens fagorgan for kunst i offentlige rom, regjeringen, AUF og Nasjonal støttegruppe etter 22. juli.

«Dette er hvordan man hedrer 69 uskyldige mennesker, drept av en terrorist», skrev amerikanske Time Magazine. Dahlbergs «minnesår» var «vakert» og «verdig», mente verdens kunst- og arkitekturmagasiner.

Så kom protestene: Naboer langs Utstranda var støtt. De hadde vært redningsmenn og vitner den dagen, de levde livene sine midt i episenteret, blant etterforskere, journalister og busslaster med mennesker som tråkket i hager, banket på dører og nå dette: En kontinuerlig påminner, et åpent sår som ville dra enda flere folk. Prosjektet ble omtalt som «et nytt overgrep», for et sår skal jo få gro, kanskje etterlate seg et arr, men her skulle såret stå åpent. Naboene skulle ha vært med i prosessen, mente de – også enkelte etterlatte reagerte på at de ikke var blitt involvert.

Regjeringen tok selvkritikk, de inviterte til dialogmøte og dro til Hole med informasjon, men det var for sent: Dersom såret ble åpnet, ville naboene gå til rettslige skritt. Til og med kunstkritiker Kjetil Røed hadde skiftet mening: Verket er fortsatt veldig sterkt kunstnerisk, sa han til Klassekampen ifjor sommer: Men «jeg mener menneskelige hensyn går foran kunsten i dette tilfellet».

SPREKKEN SOM VOKSTE. – Jeg har forsøkt å holde avstand, sier Jonas Dahlberg nå.

– Det blir for mye å ta inn, i en sånn type debatt. Jeg har nærmest tatt en aktiv beslutning om ikke å følge alt. Jeg har sluttet å google meg selv.

På det grove arbeidsbordet foran ham ligger to stykker sten – to prøver fra fjellgrunnen der ute i Tyrifjorden. Det er slikt han har kunnet holde på

Jeg tror på minnstedet som terapi, ikke fortrengeing

JONAS DAHLBERG – kunstner

med, mens han har ventet: Teste grunnen, snakke med entreprenører, og mens han har ventet har samtalen om prosjektet hans dreid seg stadig mer om dette, mener han: At sår skal leges.

– Så man knapt ville se det lenger, sier han.

– For meg høres det litt ut som om man ikke skal prate om det mer, og jeg tror på minnstedet som terapi, ikke fortrengeing. Jeg tror på terapi, på samtalen og at et minnsted kan ha samtals funksjon i seg. Selv om minnstedet uttrykker tap vil ikke det si at det ikke kan bidra til å lege, selv om man prater om dem som er gått bort, betyr ikke det at man fremdeles er i traumet – man bearbeider det.

På en måte er det som om kløften bare har fått vokse seg større og større, mener han: Skissene hans av den 3,5 meter brede splitten på Sørbråten viser verket «rett på» – det var konkurransebilder, ment for å ha en dramatisk effekt.

Dahlberg plukker opp de to stenene fra bordet, holder dem tett opp mot hverandre:

– Det ser grovt ut rett på, men dersom du ser det fra en hvilken som helst vinkel vil du knapt kunne se sprekken, sier han og snur stenene.

Han vil ikke inn i polemikken, sier han: Dahlberg forsvare kritikernes rett til å mene hva de vil, og han kunne ønske han hadde fått en mulighet til å forankre dette, til å invitere dem inn i prosessen og vise minnstedets private karakter.

– Grunnen til at vi stadig kommer tilbake til →

FOTO: © JONAS DAHLBERG, «BIRD», 2016, PIGMENT PRINT ON ACID FREE COTTON RAG

▲ **Inn i fuglekassa.** Å stille ut nerdete fuglefotografi på et av Nordens beste gallerier, følte potensielt feilaktig og «modig som faen», sier Jonas Dahlberg. «Fuglefoto?» sa galleristen ifølge Dahlberg: «Var det det modigste du kunne gjøre?» – Men kanskje det var det, sier Dahlberg nå. – Kanskje det er det.

→ dette såret hele tiden, er fordi det er det man kan se på bildene, sier han.

– Man kan jo ikke stå der, i det private rommet, høre vinden, se glitteret fra vannet som flyter forbi. Vi kan ikke kjenne hvordan rommet føles, det reflekterende og innadvendte, sier han.

– Alt det minnstedet er.

MIDTBANESPILLEREN. Når Jonas Dahlberg forteller, snakker han nærmest som i en melodi: En jevn jazz av assosiasjoner og nye vendinger – forsiktig med svarene han serverer. Han er en litt dempet type – en sånn man ikke særlig ofte ser på Stockholms mange åpninger, sier han selv.

– Jeg har stilt ut på São Paulo-biennalen, på Venezia-biennalen, men før kjente ingen meg igjen. Ikke i kunstverdenen, heller. Sånn er det ikke lenger, etter Utøya.

De seneste årene har oppdragene hans i offentlige rom blitt flere, større: Verket «The Mirror», en gigantisk speilvegg av rustfritt stål, ti meter høy, 15 meter bred, sto denne høsten klar utenfor Tele2 Arena i Stockholm. I England arbeider han med fasaden på The Bristol Arena, i samarbeid med det store amerikanske arkitektkontoret Populous.

Det hender han er litt misunnelig på dem som vokste opp vel vitende om at det var dette de skulle, sier han: Som hadde foreldre som tok dem med på utstillinger og starter med en naturlig trygghet i

FOTO: © JONAS DAHLBERG, «BIRD», 2016, PIGMENT PRINT ON ACID FREE COTTON RAG

kunstverdenen. Det er hans største svakhet som kunstner, mener han: Å stole på alle disse beslutningene han tar på atelieret.

– Svakheten er motet i min egen stemme. Jeg er ingen god improvisator – jeg er en hardtarbeidende kunstner som må jobbe veldig lenge med saker, sier han.

– Jeg har alltid sett på meg selv som en uglamorøs midtbanespiller, du vet, en som bare springer og springer. Jeg er ingen Zlatan Ibrahimović, liksom, som bare setter den i krysset.

Nettopp derfor var disse fuglene så viktige for ham, sier Dahlberg: Å fotografere småfuglene på balkongen og i Fjällbacka, stedet der han 22. juli 2011 opplevde en stillhet han ikke glemmer. Fuglene var viktige for ham fordi det var en så «fullstendig jævla feil» ting å gjøre: Å stille ut fuglefotografier på et av Nordens beste gallerier. Det føltes modig, sier Dahlberg, og det er kanskje fjollete å snakke om når man har bodd i New York, i Berlin, i Malmö og Stockholm, og har stilt ut på verdens prestisjetunge biennaler.

– Men jeg kommer aldri bort fra den følelsen, at jeg er en *sportskille* fra Uddevalla.

SAMLET I SORG. Minnstedet er fortsatt «til behandling i departementet», skriver Kommunal- og moderniseringsdepartementet i en epost til D2. KORO har signalisert at det ikke vil være aktuelt å flytte minnstedet bort fra Sørbråten – det er et stedsspesifikt verk – og naboene er fremdeles forberede på å ta rettslige skritt.

– Jeg har full forståelse for at alle vil gå videre, gå tilbake til normalt, men så har dette hendt og det kan man ikke glemme, sier Dahlberg.

Hensikten hans har også vært å hjelpe dem som bor der, sier han. For man kan droppe minnstedet og folk vil fremdeles komme dit, de vil parkere bilene sine langs veien og spasere gjennom hagene for å finne en plass der de kommer nær øya, tror han.

– Og det finnes ikke et minnsted i verden der det ikke har oppstått ulike meninger. Det er umulig å skape noe som på idéstadiet er så samlende at alle slutter opp og sier at «dette er bra». Det er demokratisk umulig, sier han.

– Om man snakker om minnstedet som samlende, tenker jeg jo at det er gjennom debatt vi samler oss – at det er slik det skjer, liksom: Partene møtes i en samtale og finner en forståelse, sier han.

– Det kan ta ett år, ti eller 20, men ett eller annet sted på veien skjer det. **D2** kristiane.larssen@dn.no